

MARIA MARCZAK

WYNIKI BADAŃ MEZOLITYCZNEGO STANOWISKA WE WSI STAWINOĞA, POW. PUŁTUSK

W roku 1961 rozpoczęto systematyczne badania wykopaliskowe we wsi Stawinoga, pow. Pułtusk, woj. warszawskie. Prace wykopaliskowe poprzedzono badaniami powierzchniowymi, które zostały przeprowadzone na lewym brzegu Narwi (w pasie szer. 3 km) na odcinkach: Wierzbica—Stawinoga i Borsuki—Pułtusk i prawym brzegu Bugu na odcinku Wierzbica—Kania Polska. Badania te objęły przede wszystkim wydmy występujące na tarasie wydмовym oraz zwydmione części tarasu nadzalewowego.

Stosunkowo najliczniejsze i najbogatsze stanowiska odkryto we wspomnianej wsi Stawinoga. Zgrupowały się one w dwu miejscach: na polach ornych tarasu wydmowego, na południowy wschód od wsi, oraz w południowej części dużego zakola Narwi na wyspie nie datowanego dotychczas tarasu, wznoszącej się nieco ponad otaczającą ją taras zalewowy. Wyspa wyróżnia się w krajobrazie prawie całkowitym brakiem pokrywy roślinnej. Jest to obszar piaszczysty o pow. ok. 0,08 km², silnie zdeflowany (okoliczna ludność nazywa go „Białą Górą”). Prawie na całej jego powierzchni stwierdzono liczne występowanie zabytków krzemiennych (zebrany dotychczas materiał powierzchniowy sięga 10 000 okazów).

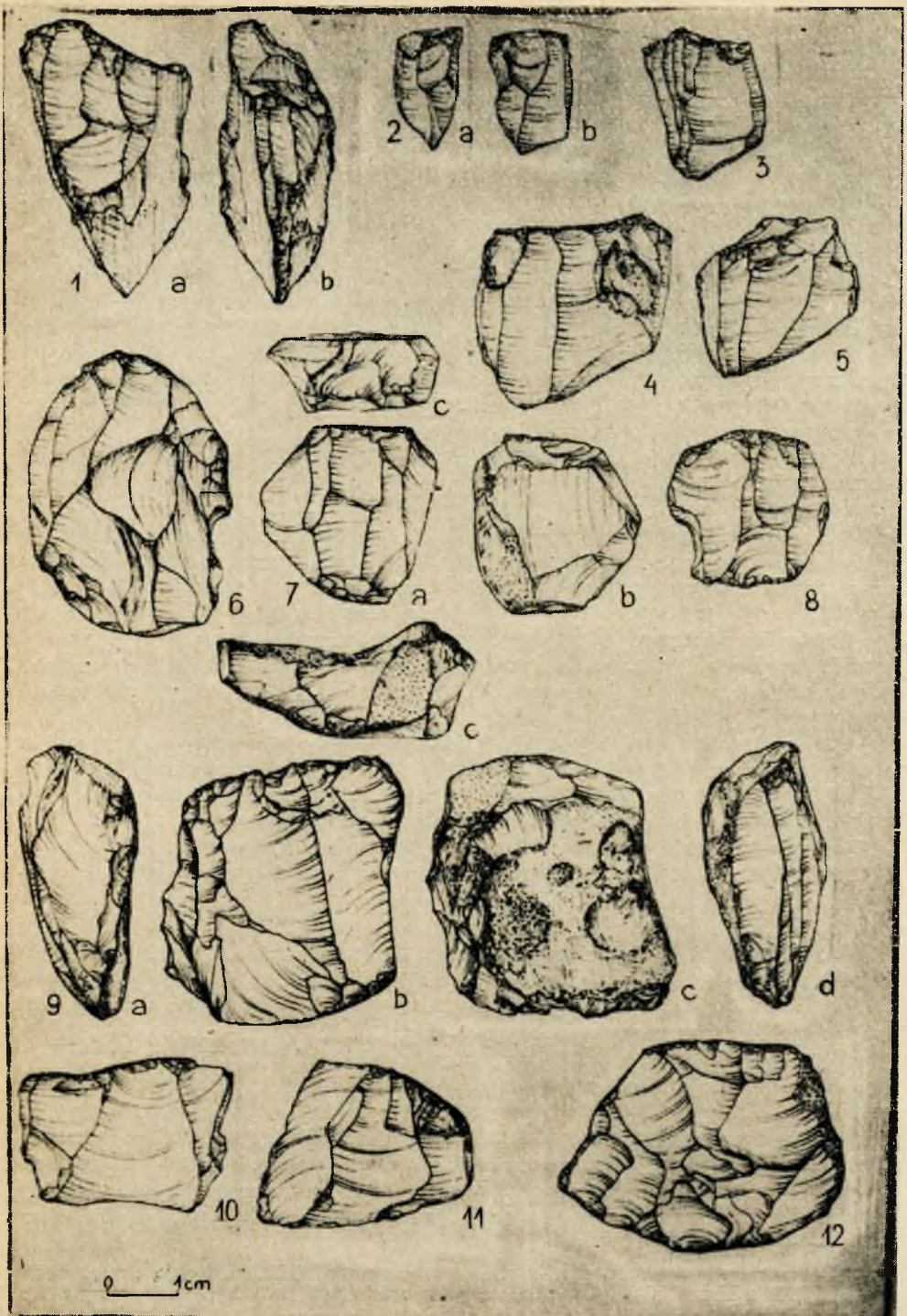
Tegoroczne badania z uwagi na zagrażające zniszczenie, zarówno przez prowadzone w bliskim sąsiedztwie roboty związane z budową stopnia wodnego Dębe, jak też aktualnie dość silne rozwiewanie, objęły eksplorację stanowisk na „Białej Górze”. Przebadano 4 wykopy i wykonano dla celów stratygraficzno-geologicznych 1 szurf.

Eksploracja wykopów oznaczonych numerami I, II, III, leżących na wyspie, oraz małego wykopu nr IV, leżącego na tarasie zalewowym, przede wszystkim miała na celu zorientowanie się w warunkach zalegania zabytków krzemiennych. Stwierdzono, że okazy występujące poza wyspą znajdują się na wtórnym złożu i znalazły się tutaj na skutek zmycia przez wody powodziowe z miejsc wyższych (wyspa) oraz w przypadku bardzo drobnych i cienkich okazów na skutek przeniesienia przez wiatr.

Niniejsze opracowanie dotyczy przede wszystkim wykopu I, który z uwagi na swój bogaty i bardzo interesujący inwentarz zasługuje na szersze omówienie.

Wykop I usytuowano w południowej części wspomnianej już wyspy, w odległości ok. 130 m na płd. od rzeki, 30 m na płn.-wsch. od polnej drogi wiodącej ze wsi Stawinoga w kierunku rzeki i 200 m na wsch. od usypywanego wału (zapora boczna).

Eksploracja postępowała początkowo w kierunku południowym, a następnie we wschodnim i zachodnim. Ogółem przekopano 464 m². Z powodu znacznego zniszczenia stanowiska nigdzie nie zachował się pełny profil glebowy. W partiach najmniej zniszczonych od góry zalegało współczesne eolium piaskowe, pod nim iluwium silnie z mniej lub więcej zdartym stropem, niżej iluwium słabe i poziome glejowo-iluwalny.

Tabl. I. Stawinoga, pow. Pułusk. Wykop I. Narzędzia krzemienne

Mięszość poszczególnych utworów glebowych była różna, w zależności od stopnia zniszczenia w aktualnym miejscu eksploracji. Eolium piaskowe wahało się w granicach 10—60 cm, wykazując wyraźny wzrost w kierunku wschodnim, zgodnie z kierunkiem opadania pierwotnej powierzchni wyspy. Mięszość iluwium silnego wynosiła 15—40 cm, słabego, raczej dość stała, ok. 30 cm. Odsłaniana stropowa część poziomu glejowo-iluwialnego wynosiła przeciętnie 30 cm.

Na inwentarz wykopu I złożyło się ok. 3000 zabytków krzemiennych, w tym ok. 250 rdzeni i narzędzi, kilkadziesiąt fragmentów ceramiki osiemnastowiecznej i trzcinieckiej, duża ilość przepalonych kamieni oraz jedna polska moneta, pochodząca z czasów Stanisława Augusta z wrytą datą 1776 r.

Wspomniane przepalone kamienie zalegały tuż pod powierzchnią (czasem widoczne były częściowo na powierzchni), tworząc wyraźne skupienia tkwiące w ciemnej ziemi z drobnymi okruchami węgla i fragmentami ceramiki. Są to bez wątpienia ślady palenisk, których chronologię określa zarówno ceramika, jak i odkryta w jednym z nich moneta oraz istniejąca do dzisiaj w Stawinodze tradycja o wsi, która kiedyś znajdowała się na „Białej Górze”. Fragmenty ceramiki trzcinieckiej występowały niemal na całej powierzchni wykopu.

Zabytki krzemienne zalegały najliczniej w aktualnie stropowej i środkowej części iluwium silnego oraz w spągu współczesnego eolium piaskowego, wyjątkowo w iluwium słabym.

W rzucie poziomym w północno-wschodniej i częściowo środkowej części wykopu stwierdzono znaczniejsze zagęszczenie zabytków krzemiennych, słabo odizolowane od reszty okazów występujących na ogół w rozproszeniu. Nie jest wykluczone, że skupienie to jest częścią dużej lub bardzo dużej krzemienicy.

Podstawowym surowcem, z którego został wykonany inwentarz krzemienny wykopu I, jest kreda narzutowa bałtycka, występująca na tym terenie w postaci żwirków rzecznych. Jedynie znikoma część zabytków wykonana jest z krzemienia czekoladowego.

Stan zachowania materiału na ogół jest dość dobry. Stosunkowo niewiele jest okazów przegrzanych i spękanych termicznie. Wyświecenie zabytków od średniego do dość silnego w odniesieniu do krzemieni zalegających w eolium piaskowym. Więcej niż połowę zabytków pokrywa żółtorudawa wsiąkowa patyna.

Inwentarz krzemienny wykopu I przedstawia się następująco:

I. O d ł u p n i e. 1. Jeden okaz, z zaprawioną piętą i tyłem wąskim, w przekroju trójkątny.

II. R d z e n i e w i ó r o w e j e d n o p i ę t o w e. 1. Sześć rdzeni zaczątkowych: dwa wiórowe, reszta wiórowo-odłupkowe. 2. Trzy małe rdzenie stożkowate: dwa krępe i grube, jeden smukławy (tabl. I 1a, b). Odłupnie mniej lub bardziej zakolone, dość regularne. Pięty zaprawiane, pięciska prawcowane¹, kąty rdzeniowe ostre. Na boku ilustrowanego rdzenia zachowany fragment zatępiska. 3. Pięć mikrolitycznych rdzeni: cztery stożkowate i jeden podstożkowy, odłupnie dwóch rdzeni (tabl. I 2a, b, 3), z pośmiertnymi negatywami odłupkowymi, pozostałe jak wyżej. Pięty: jedna dzika, inne zaprawiane. Kąty rdzeniowe; dwa ostre, reszta proste. 4. Trzy krępe, mało wyzyskane rdzenie (dwa z nich na tabl. I 4, 5). Dwie odłupnie płaskie, jedna nieco zakolona, uformowana na węższej ścianie okrucha. Pięty zaprawiane, jedna z nich dodatkowo przykrawędnie łuskana. Jeden ką rdzeniowy ostry, inne proste. 5. Jeden smukły rdzeń, słabo wyzyskany, o wąskiej zaczątkowej odłupni. Pięta surowa, ką rdzeniowy

¹ Ponieważ wszystkie rdzenie, z wyjątkiem zaczątkowych, posiadają prawcowane pięciska, dla uniknięcia powtarzania się przy opisie pozostałych rdzeni szczególnie ten będzie pomijany.

Tabl. II. Stawinoga, pow. Pułtusk. Wykop I. Narzędzia krzemienne

ostry. 6. Jeden płaski smukławy rdzeń, zaniechany, o krótkich negatywnych wiórowych, ograniczonych przez wgłębioną powierzchnię gładzikową (tabl. I 6). 7. Dwa słupowate rdzenie, zepsute w czasie rdzeniowania. Na jednym z nich widoczna zaprawa tyłu. 8. Dwa krępe rdzenie (być może rylce), jeden o wąskiej odłupni z dwoma negatywami, częściowo pokrywającymi się. Pięta dzika, ukośna w stosunku do odłupni, z zaprawianym pięćskiem. Drugi o dwu negatywach usytuowanych na bokach rdzenia i pięcie zaprawianej na sposób łuskowiska.

III. Rdzenie wiórowe dwupiętowe. 1. Cztery płaskie krępe rdzenie: jeden stosunkowo duży (tabl. I 9a-e) z kilkoma małymi negatywami odłupkowymi, o charakterze zaprawiakowym przy pięćsku i przeciwstawnych piętach krawędziowej i płaszczyznowej, zaprawianych. Kąty rdzeniowe ostre. Trzy rdzenie mniejsze (dwa z nich na tabl. I 7a-c, 8); odłupnia okazu 8 z jednym negatywem odłupkowym, przeciwstawnym. Wszystkie okazy mają pięty: jedną płaszczyznową zaprawianą, drugą krawędziową surową. Kąty rdzeniowe bardziej lub mniej ostre. 2. Trzy rdzenie smukławe: dwa o wąskich odłupniach, jeden o dość szerokiej. Pięty przeciwstawne, dwóch okazów zaprawiane, jednego dzika. Kąty rdzeniowe — jak wyżej. Jeden rdzeń z zatępiskiem.

IV. Rdzenie odłupkowe jednopiętowe. 1. Jeden średni rdzeń silnie wyzyskany. Odłupnia płaska, pięta surowa. Kąt rdzeniowy ostry. Na lewym boku duży fragment zatępiska. 2. Sześć płaskich rdzeni znacznie wyzyskanych: jeden krótki (tabl. I 10), reszta krępe. Jedna pięta dzika, reszta zaprawiane. Kąty rdzeniowe ostre. 3. Jeden krępawy, słabo wyzyskany, dość gruby rdzeń o wąskiej dwunegatywowej odłupni. Pięta dzika, kąt rdzeniowy ostry. 4. Jeden krótki i dwa krępe rdzenie, wszystkie dość grube. Odłupnie dwóch prawie płaskie, jednego słabo zakolona. Jedna pięta surowa, pozostałe zaprawiane. Kąty rdzeniowe ostre. 5. Jeden krępy, płaskawy rdzeń (tabl. II 1a, b), o odłupni asymetrycznie zakolonej. Pięta dzika, kąt rdzeniowy prosty. 6. Jeden szczątkowy, krępy, gruby rdzeń mikrolityczny. 7. Jeden rdzeń silnie strzaskany termicznie, słabo czytelny.

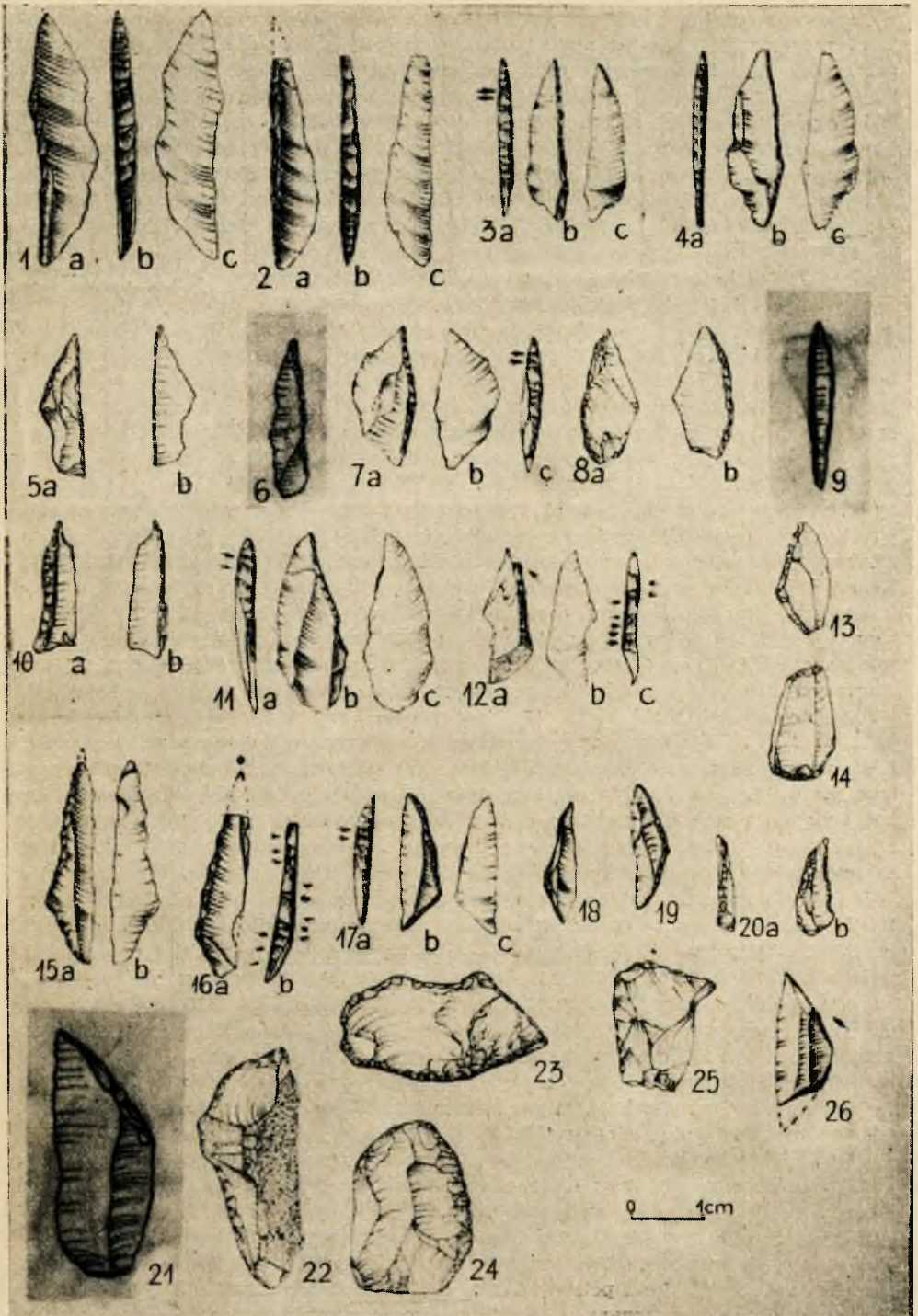
V. Rdzenie odłupkowe dwupiętowe. 1. Trzy rdzenie: jeden mały, bardzo krótki, masywny (tabl. I 12), o płaskiej odłupni i przeciwstawnych, surowych piętach; dwa mikrolityczne, o odłupniach lekko zakolonych i piętach surowej i dzikiej.

VI. Rdzenie wiórowo-odłupkowe, jednopiętowe. 1. Jeden krępy, dość gruby rdzeń o zakolonej, dziobowato wysuniętej odłupni. Pięta dzika, kąt rdzeniowy dość ostry.

VII. Rdzenie wiórowo-odłupkowe, dwupiętowe. 1. Dwa krępe rdzenie: jeden dość płaski, o piętach przeciwstawnych: jednej krawędziowej, drugiej płaszczyznowej, częściowo odświeżanej, drugi gruby, o zakolonej odłupni (tabl. II 2a, b), pięty obydwu płaszczyznowe, dzikie. 2. Jeden smukławy rdzeń o wąskiej, płaskiej odłupni. Pięty przeciwstawne, jedna płaszczyznowa, zaprawiana, druga krawędziowa, surowa. Kąty rdzeniowe proste.

VIII. Rdzenie ze zmianą orientacji. 1. Pięć rdzeni wiórowych ze zmianą orientacji. Wyróżniają się dwa okazy płaskie, smukławe, jeden z nich (tabl. II 3a, b) z jednym negatywem odłupkowym na stronie spodniej; drugi o dookolnej odłupni, z regularnymi, wąskimi negatywami. Zmiana orientacji tego rdzenia, która nastąpiła w końcowej fazie użytkowania, wyraża się dwoma krótkimi negatywami wiórowymi o kierunku przeciwstawnym. 2. Trzydzieści rdzeni odłupkowych i trzy rdzenie wiórowo-odłupkowe ze zmianą orientacji oraz 42 fragmenty rdzeni.

IX. Pólsurowiec. Pólsurowiec na ogół mierny. Wióry całe, 132 sztuki i 301 fragmentów, w przeważającej większości od rdzeni jednopiętowych. Głównie małe, trochę mikrolitycznych i kilka średnich. Średnie i część małych pochodzą ze wstępnej obróbki rdzeni. W proporcjach wióry najczęściej smukławe i krępe, rzadko

Tabl. III. Stawinoga, pow. Pułtusk. Wykop I. Narzędzia krzemienne

zdecydowanie smukłe. Piętki przeważnie bardzo małe i małe, prawie zawsze z resztkami zaprawy pięty. Sęczki małe i płaskie, rzadko kryptosęczki i wypukłe lub ze skazą. Odłupki: doborowe 157 sztuk, zaprawiakowe 248 sztuk. Doborowe: w większości mikrolityczne, na ogół niezbyt regularne, w proporcjach dość krępe. Sęczki podobne jak w wiórach, czasem nieco większe i bardziej uwypuklone. Więcej sęczków ze skazą. Piętki zarówno małe, jak i bardzo małe, także ze śladami zaprawy. Zaprawiakowe: średnie, małe i mikrolityczne, z przewagą ilościową małych. Piętki często dość duże, więcej sęczków ze skazą. Odłupki wiórowate: doborowe 113 sztuk, zaprawiakowe 74 sztuki. Na ogół małe, mniej mikrolitycznych, dalsza charakterystyka jak przy wiórach.

X. Odpadki rdzenia. 49 zatępców wiórowych, 26 odłupkowych, 13 świeżaków, 4 piętki, 1 podtępiec.

XI. Okruchy. Przemysłowe 77 sztuk. Dzikie 45 sztuk.

XII. Materiał odpadkowy. Drobne okruchy, fragmenty odłupków, łuski 2064 sztuki.

XIII. Drapacze. Dwa krótkie skośniki na grubych odłupkach (jeden silnie przegrzany) o wysokich, dość stromych drapiskach (tabl. II 4, 6). 2. Dwa dość krępe skośniki na grubych, odpadkowych odłupkach wiórowatych, drapiska jak wyżej (jeden z nich na tabl. II 5). 3. Jeden fragment i trzy całe skośniki na odłupkach. Drapiska fragmentu i jednego z całych drapaczy nieco zębate, niskie, pozostałych średnio wysokie, jedno uszkodzone, drugie zaczątkowe. 4. Dwa mikrolityczne skośniki: jeden na fragmencie zatępca wiórowego o drapisku wysokim, dość stromym (tabl. II 7). Krawędź drapiska od strony spodniej zagładzona — ślady spracowania. Drugi na fragmencie odłupka lub wióra, o niskim drapisku. 5. Jeden krępy skośnik półtylczakowaty na odłupku. Drapisko wąskie, dość niskie, lewy bok półsurowiaka częściowo załuskany (tabl. II 8). 6. Pięć mikrolitycznych drapaczy na wierzchołkach wiórów ułamanych u dołu. Jedno drapisko proste (tabl. II 9), reszta zakolona na prawy, lewy lub na obydwa boki (tabl. II 10—12), dość strome i wysokie (tabl. II 9) lub płaskie (tabl. II 12). 7. Dwa smukławe drapacze: jeden zgrzany na wierzchołku grubego wióra zaprawiakowego o drapisku wysokim, dość stromym, zakolonym; drugi na grubym wióroodłupku o drapisku wąskim, prawie prostym. 8. Dwa drapacze na wiórach: jeden ułamany, zapewne krępawy, o drapisku dość wysokim, mało stromym (tabl. II 14), drugi na kurtyzowanym wiórze o drapisku stromym, asymetrycznie zakolonym na lewy bok. 9. Dwa smukławe drapacze na wierzchołkach wiórowatych odłupków. Jeden o drapisku słabo zakolonym, uszkodzonym, drugi o drapisku silnie zakolonym. 10. Trzy krępe drapacze (jeden zgrzany) na wiórowatych odłupkach. Dwa o drapiskach wysokich i stromych, dość silnie zakolonych, jeden o drapisku dość niskim i słabo zakolonym (tabl. II 13). 11. Jeden bardzo krótki drapacz wachlarzowaty na odłupku o dość niskim drapisku. 12. Jeden krótki drapacz na odłupku, termicznie uszkodzony na powierzchni. Drapisko średnio wysokie, mało strome, lekko zakolone (tabl. II 15). 13. Podobny drapacz, ale mniejszy i krępawy (tabl. II 16). 14. Dwa krótkie, grube drapacze: jeden na okruchu termicznym, drugi na świeżaku (tabl. II 20), o drapiskach wysokich, stromych zakolonych. 15. Dwa podokółkowe drapacze na odłupkach: jeden gruby, większy (tabl. II 21), drugi mikrolityczny, cienki (tabl. II 23). 16. Dwa drapacze, krótki i krępy, na odłupkach. Drapiska niskie, zakolone. Bok jednego z drapaczy częściowo łuskany. 17. Dwa krępe drapacze na odłupkach. Jeden o drapisku dość wysokim, stromym, prawie prostkowym, lekko skośnie zachodzącym na prawy bok (tabl. II 19); drugi o drapisku słabo zakolonym, dość niskim (tabl. II 18). 18. Trzy krępe drapacze na małych odłupkach, o drapiskach dość niskich, płaskich, zakolonych. Boki półsurowiaków częściowo łuskane (tabl. II 17, 22). 19. Jeden krępy drapacz wykonany na spodniej stronie odłupka o drapisku dość niskim,

ostrołukowym. Prawy bok drapacza mikrołuskany od spodu. 20. Fragment drapacza wachlarzowatego.

XIV. Rylce. 1. Jeden krępy, gruby, węglowy, środkowy, szerokowierzchołkowy na rdzeniu, o łuskowisku wgiętym, mało pochylonym. Na prawym boku zachowany fragment łuskania najpewniej poprzedzającego odbicie rylcowe. 2. Cztery rylce węglowe, boczne, wąskowierzchołkowe: jeden na odłupku o łuskowisku lekko wgiętym, mało pochylonym (tabl. II 24a, b), drugi na fragmencie wióra zaprawiakowego o łuskowisku prostym, przecznym (tabl. II 25a-c), trzeci jak wyżej, ale na odłupku odpadkowym, czwarty na grubym odłupku termicznym o łuskowisku wgiętym, przecznym. 3. Jeden smukławy rylec węglowy, środkowy, płaskaty. Łuskowisko prawie proste, silnie pochylone. 4. Jeden rylec jednak, na fragmencie wióra odpadkowego. 5. Jeden rylec klinowy boczny, szerokokątowy i szerokowierzchołkowy, wykonany na świeżaku (tabl. II 26a-c). Okaz jest silnie przegrzany. 6. Jeden rylec, wykonany na krępych drapaczu odłupkowym, o drapisku silnie zakolonym. 7. Jeden rylec silnie przegrzany i znacznie uszkodzony (nie do określenia). 8. Jeden rylczak.

XV. Tylczaki. 1. Jeden smukławy tylczak, wykonany na dość grubym odłupku wiórowatym, z wierzchołkiem usytuowanym w przysęczkowej partii wióra. Tyllec gruby, nieco łukowato wygięty i zachodzący półokrągło na podstawę. 2. Osiem smukłych i smukławych tylczaków na wiórach (jeden nieco uszkodzony), o ostrych wierzchołkach, usytuowanych jak wyżej. Tylce: jeden nieco falisty (tabl. III a-c), reszta proste (tabl. III 2a-c, 3a-c, 4a-c, 5a, b, 6, 12a-c), wszystkie dość wysokie i strome, łuskane bądź od jednej strony (4), bądź też częściowo od dwóch (3). Jeden z tylczaków (5) posiada na drugim boku dodatkowo mikrołuskany półtylec. 3. Osiem fragmentów tylczaków, jak wyżej. 4. Jeden tylczak smukły (uszkodzony przy podstawie), o tylcu jak wyżej, ale łuskany na całej swej długości od obydwu stron. 5. Trzy tylczaki jak wyżej, lecz krępe i wykonane na odłupkach (dwa z nich na tabl. III 7a-c, 8a, b). 6. Dwa wybitnie mikrolityczne tylczaki na odpadkowych wiórkach, o tępych wierzchołkach i podstawach. Jeden o tylcu niskim, silnie zębatym, drugi o tylcu wysokim, stromym, łuskany od obydwu stron. Ten ostatni w profilu wygięty. 7. Tylczak o stromym, grubym tylcu i pazurowatym zakończeniu na wierzchołku (tabl. III 10a, b). 8. Duży fragment tylczaka o tylcu zagiętym w łukowaty półtylec.

XVI. Półtylczaki. 1. Trzy silnie skośne półtylczaki o wierzchołkach usytuowanych w przysęczkowej partii wióra. Jeden z nich (tabl. III 11a-c) o półtylcu stromym, grubym, łuskany od obydwu stron, pozostałe o półtylcach cienkich. 2. Dwa mikrolityczne, silnie skośne półtylczaki o wierzchołkach jak wyżej, jeden na odpadkowym odłupku wiórowatym, drugi na wiórze. Półtylce obydwu dość strome (jeden z nich na tabl. III 13). 3. Dwa półtylczaki na wierzchołkach dość grubych, odłupkach wiórowatych, o półtylcach dość niskich, słabo skośnych (jeden z nich na tabl. III 14). 4. Jeden półtylczak na mikroodłupku o półtylcu zębatym, wygiętym łukowato. 5. Duży półtylczak na regularnym wiórze, o półtylcu średnio skośnym, lekko łukowatym, wysokim, łuskany dość stromo stosunkowo szerokimi łuskami (tabl. III 21). 6. Jeden trapezowato zdwojony półtylczak, uszkodzony. Półtylce silnie nachylone, symetryczne, z negatywem rylcowczym u zachowanego wierzchołka (tabl. III 26).

XVII. Trójkąty. 1. Jeden smukły trójkąt nierównoboczny (nieco uszkodzony przy wierzchołku), o falistych stromych bokach (tabl. III 15a, b). Pięć krępawych, dość grubych trójkątów nierównobocznych, jeden z nich o wierzchołku usytuowanym w przysęczkowej partii wióra (tabl. III 17a-c), wszystkie o bokach stromo łuskanych (jeden z nich na tabl. III 18). 3. Jeden fragment smukławego trójkąta nierównobocznego (tabl. III 16a, b). 4. Dwa trójkąty nierównoboczne, wybitnie mikrolityczne,

o tępych wierzchołkach. 5. Jeden smukławy trójkąt równoramienny, o prawie zakolonych ramionach, przez co zbliżony do wycinka koła (tabl. III 19).

Inne. 1. Jeden mikrolityczny wiertnik na wiórku (tabl. III 20a, b). 2. Jeden bardzo smukły zbrojnik igielkowy (pointe aciculée), o stromym, od obydwu stron łuskanym tyłcu i mikrołuskany w sposób ciągły boku przeciwnym (tabl. III 9). 3. Jeden cały i pięć fragmentów wiórców. 4. Dwa rylcowce.

Inne narzędzia stanowiące zapewne w omawianym zespole domieszkę: 1. Narzędzie na grubym zatępcu wiórowym, łuskane na jednym boku i dziobowato wysuniętym wierzchołku (tabl. III 22). 2. Jedenaście małych i mikrolitycznych skrobaczy wielorakich na odłupkach (jeden z nich na tabl. III 23), łuskanych dość stromo, nieco zębato na dwu lub trzech bokach. 3. Trzy grube „wałeczkowate” skrobacze wielorakie mikrolityczne, dwa łuskane dookoła, jeden na fragmencie zatępca wiórowego, drugi na odłupku wiórowatym o bokach znacznie zębatych i dziobowato, asymetrycznie wysuniętym wierzchołku. Trzeci łuskany tylko na jednym boku. 4. Cztery skrobacze wielorakie, większe od poprzednich, na zużytych rdzeniach. Jeden prostokątnawy, załuskany dookoła, zwrotnie, pozostałe tylko na jednym boku. 5. Siedem skrobaczy wielorakich na okruchach przemysłowych (jeden z nich na tabl. III 25). 6. Trzy łuszczenie dwubiegunowe, dwustronne. 7. Jeden łuszczenie zaczątkowe, jednobiegunowe. 8. Jeden łuszczenie dwubiegunowe z krzyżową zmianą orientacji na jednobiegunowe. 9. Fragment łuszczenia, najpewniej jednobiegunowego. 10. Sześć narzędzi i fragmentów nieokreślonych.

Dotychczasowe badania przedstawionego stanowiska nie upoważniają na razie do wyciągania ostatecznych i pewnych wniosków. Być może wniosą tu coś nowego przyszłe eksploracje przewidziane w następnych sezonach wykopaliskowych. Przede wszystkim planowane jest założenie wykopu na wschodnim stoku wyspy, gdzie już w r. 1961 wykonany został szurf² dług. 30 m, szer. 4 m, głęb. 3,5 m.

W szurfie tym pod grubą warstwą współczesnego eolium piaskowego zalegała znacznej miąższości gleba kopalna (sięgająca na skłonach niekiedy do ok. 1,30 m). Stropowa część gleby, silnie zatorfiona, zawierająca liczne makroszczątki drzewne, dostarczyła trochę zabytków krzemiennych przemieszanych z ceramiką trzciniecką oraz resztkami osadnictwa osiemnastowiecznego (ceramika i kości zwierzęce). W dolnej części gleby oraz jej podglebiu zalegało, najpewniej *in situ* kilkadziesiąt okazów krzemiennych, w tym również narzędzia i rdzenie odpowiadające typologicznie inwentarzowi wykopu I.

Licząc się z możliwością uzyskania daty dla tych zabytków pobrano z profilu szurfu 19 próbek, które zostały poddane badaniu na zawartość pyłków³. Niestety, spągowa część gleby nie dostarczyła ich zupełnie, a w stropowej części stwierdzono je w ilościach znikomych.

Jednakże nie jest wykluczone, iż w czasie przyszłej eksploracji uda się otrzymać pyłki z miejsc o korzystniejszych warunkach konserwacji.

Na razie można jedynie przypuszczać, że wspomniane silne zatorfienie i nawilgocenie górnej części gleby wiąże się najpewniej z podniesieniem poziomu wód rzecznych i gruntowych, które miało miejsce w okresie litorinowym. Jeśli domysł ten jest słuszny, to samo powstanie gleby należałoby wiązać z okresem starszym, być może z holocেনским początkiem powstawania gleb.

Inną ważną kwestią jest sprawa czystości inwentarza krzemiennego uzyskanego na wykopie I. Ponieważ przebadane stanowisko, jak zdecydowana większość stanowisk piaskowych, nie posiadało stratygrafii kulturowej, obecne rozwiązanie tego problemu możliwe jest jedynie w oparciu o typologię i planografię zabytków. Z punktu

² Eksplorację szurfu prowadził dr Romuald Schild.

³ J. N i k l e w s k i, J. K ą c k i, *Sprawozdanie z wykonania badania pyłkowo-analitycznego profilu ze Stawinogi, pow. Pułtusk*, praca w maszynopisie.

widzenia typologicznego wydaje się, iż znaczna część inwentarza jest wyraźnie jednolita i stanowi najpewniej czysty zespół. Ta jednolitość przejawia się szczególnie wyraźnie wśród drapaczy, tylczaków i półtylczaków.

Przypuszczenie to zdaje się być tym bardziej słuszne, kiedy weźmie się pod uwagę fakt, iż przeważająca większość tych narzędzi zalegała we wspomnianym (patrz poprzednio) zagęszczeniu — skupieniu, które wystąpiło w północno-wschodniej i środkowej części wykopu. Skupienie to, być może, jest resztką zniszczonej krzemienicy. Inne formy, jak ryłce, wiórowce i okazy unikatowe, włączone zostały do zespołu częściowo także na podstawie zalegania w skupieniu. Pozostałe typy narzędzi, które zostały wydzielone z zespołu już w opisie materiału (skrobacze wielorakie i luszczyńce), zalegały głównie poza skupieniem, zresztą obok form identycznych z tymi ze skupienia. Jedynie kilka z nich wystąpiło w zagęszczeniu, a z tego większość w peryferycznych jego częściach. Nie jest wykluczone, że niektóre okazy, uznane tu za domieszkę, należą do zespołu.

Nie jest także możliwe w chwili obecnej wyróżnienie ewentualnych domieszek spośród rdzeni, półsurowca oraz materiału odpadkowego.

Ustalenie chronologii omawianego zespołu napotyka duże trudności głównie dlatego, że reprezentuje on całkowicie nowy przemysł, dla którego w jego aktualnym zestawie form brak jest dotychczas odpowiedników. Jedynie poszczególne typy narzędzi znajdują swe analogie w najstarszych mezolitycznych stanowiskach Europy, datowanych paleobotanicznie. Chodzi tu przede wszystkim o dwa obiekty z okresu preborealnego: Klosterlund⁴ i Star Carr⁵. W Klosterlund dość znaczną część mikrolitów stanowią tylczaki, które morfologicznie są niemal identyczne z tylczakami występującymi w inwentarzu wykopu I. Łączy je zapewne także ta sama technika wykonania, polegająca na umieszczaniu wierzchołka w przysęczonej partii wióra, co jednak nie jest dostatecznie udokumentowane na rysunkach.

Poza tym spośród nielicznych w inwentarzu wykopu I półtylczaków niektóre wykazują podobieństwo do półtylczaków znanych ze stanowiska Star Carr, gdzie są one bogato reprezentowane. Należy się jednak liczyć z tym, że niektóre typy półtylczaków znane są na stanowiskach wczesnego i środkowego mezolitu, a nawet schyłkowego paleolitu (pewne odmiany tzw. *zonhoven spitzen*).

Ponadto istnieją jeszcze analogie głównie dla tylczaków i niektórych półtylczaków oraz dla jedyne go w inwentarzu wykopu I tzw. ostrza igiełkowatego (*pointe acicule*) w stanowiskach przemysłu sowterienkiego (Martinet i Rocc Allan we Francji). Przemysł ten, wyróżniony po raz pierwszy przez Coulongesa⁶ i na podstawie swojej pozycji stratygraficznej oraz typologii zaliczony do mezolitu, uznany jest obecnie przez niektórych badaczy francuskich⁷ za etap bezpośrednio poprzedzający pojawienie się przemysłu tardenuaskiego. Dotychczas niestety brak dla niego ścisłej daty (przyrodniczej).

Poza zbrojnikami liczną i bardzo wymowną grupą narzędzi w inwentarzu wykopu I są drapacze. Ważne jest, iż znaczna ich część wykazuje zarówno w zakresie typów, jak i proporcji wyraźne nawiązania do drapaczy tarnowiańskich.

Przytoczone fakty wydają się wskazywać, że inwentarz wykopu I stanowiska Stawinoga jest najprawdopodobniej najstarszym z dotychczas poznanych zespołów mezolitycznych w Polsce.

Zakład Archeologii Polski IHKM PAN
w Warszawie

⁴ T. Mathiassen, *Gudena-Kulturen*, Aarbøger 1937, s. 1.

⁵ J. G. D. Clark, *Excavations at Star Carr*, Cambridge 1954.

⁶ L. Coulonges, *Les gisements préhistoriques de Sauveterre — la Lémance*, Archives de l'Institut de Paléontologie Humaine, 21, Paryż 1935.

⁷ C. Barière, *Les civilisations tardenoisiennes*, Bordeaux—Paris 1954.

MARIA MARCZAK

RESULTS OF THE EXCAVATIONS OF A MESOLITHIC SITE AT THE VILLAGE OF STAWINOGA, DISTRICT OF PUŁTUSK

During surface examinations carried out in 1961 on the left bank of the Narew river we discovered an early mesolithic site at the village of Stawinoga, district of Pułtusk. The site lies in the southern part of a large curve of the Narew, on an island towering slightly over the surrounding flooded terrace. The terrace has not yet been dated. It is a sandy area, considerably destroyed by deflation and measuring 0,08 square km.

This paper deals first of all with excavation trench I (464 square m) meriting closer description on account of its abundant and interesting material.

Besides potsherds from the Early Bronze Age and from recent times the inventory consisted of 3000 or so flint remains including abt. 230 cores and tools.

The main concentration of flint artifacts was found in the present top and central part of strong illuvium and at the bottom of contemporary aeolian sand, while in weak illuvium they were less numerous.

In the ground plan (fig. 1) of the north-eastern and central part of the excavation the remains appeared in a concentration only slightly separated from other flints, on the whole rather dispersed. A detailed typological analysis of the material from excavation I, supplemented with the planigraphic arrangement of remains allows to state that the dominant part of the material represents probably a pure assemblage. Multiple scrapers, quite numerous (25 specimen, Pl. III 22, 23, 25), and some *pièces esquillées* form an admixture. To this we may add a part of cores, blades and flakes and of waste products as well. Yet the question of admixtures in this assemblage can be finally solved only by further investigations at Stawinoga.

The assemblage may be generally described as follows. Cores form a numerous group (66 examples, Pls. I 1-12, II 1-3). Cores with a single striking platform predominate in number over those with two platforms. This is a common feature of almost all mesolithic sites in Poland. Blade and flake cores appeared in almost equal proportions. Intermediate forms were also found.

In addition to numerous flakes, blades and intermediate forms, all of mediocre quality, a large number of lumps and waste products were disclosed.

Tools form three distinct groups valuable for the chronology of the discussed assemblage. They consist of scrapers, back blades and obliquely blunted blades, the last being less numerous.

Scrapers (38 specimens, Pl. II 4-23) are predominantly made on flakes, less frequently on blades. They are mainly short and squat. A considerable number of scrapers in type and proportions distinctly connected with Tarnovian ones.

Back blades (16 examples, Pl. III 1-8, 12) are mainly slender, with pointed apexes situated at the base of the blade, and with steep thick backs removing a considerable part of the blade. Almost identical back blades occur on the site of Klosterlund. Parallels are also found on the Sauveterrien sites.

Obliquely blunted blades (8 pieces, Pl. III 11, 13, 14, 21, 26) are similar to some blades from Starr Carr.

On account of their occurrence in the concentration we added to this assemblage some burins (Pl. III 24, 26), triangles (Pl. III 15-19), retouched blades, and an only example of a microlithic point (Pl. III 9).

The assemblage explored in excavation trench I at the village of Stawinoga presents a new industry whose set of forms so far lacks parallels. As indicated above, only particular forms have analogies in the oldest mesolithic sites of Europe. That fact and the Tarnovian character of several scrapers defines this assemblage as early mesolithic. The validity of this statement will perhaps be corroborated by palaeobotanical examinations planned at Stawinoga. Some attempts were made in the previous year, yet the results, unfortunately, were not satisfactory.